

1. Αγγείο της συλλογής Ιδρύματος Περιδη. Πρώμος εγχάρκτος τύπος εμπλουτισμένος με καφέ χρώμα. 13ος αι.

Ο μεσαιωνικός κόσμος της Κύπρου μέσα από παραστάσεις εφυσωμένων αγγείων

Η εφυσωμένη μεσαιωνική κεραμική της Κύπρου αποτελεί ξεχωριστό κεφάλαιο στη μελέτη της βυζαντινής κεραμικής· έχει κοινές ρίζες και πολλές ομοιότητες μ' αυτή· διαμορφώνει ωστόσο έντονα τοπικά χαρακτηριστικά, αποτέλεσμα της ιστορικής τύχης του νησιού. Κάποιες σκηνές της ζωής της Μεσαιωνικής Κύπρου εικονογραφούν με αφέλεια και χάρη παραστάσεις σε αγγεία της εποχής αυτής.

Δήμητρα Παπανικόλα - Μπακιρτζή

Αρχαιολόγος

Το τέλος του 12ου αι. βρίσκει την Κύπρο στο επίκεντρο των επιχειρήσεων της γ' σταυροφορίας. Το 1191 ο βασιλιάς της Αγγλίας Ριχάρδος ο Λεοντόκαρδος πλέοντας για την απελευθέρωση των Αγίων Τόπων από τους Σαρακηνούς, άρσεν στην Κύπρο και δεν έχασε την ευκαιρία να την κατακτήσει. Κυβερνήτης του νησιού ήταν στα χρόνια εκείνα ο Βυζαντινός Ισαάκιος Κομνηνός «όργυλιώτατος τῶν ἀνθρώπων» και «κακοεργός ὡς οὐπω τις ἕτερος» σύμφωνα με τον Νικήτα Χωνιάτη. Λίγα χρόνια πρωτίτερα είχε αποστατήσει από τον αυτοκράτορα προκαλώντας έτσι την αποκοπή της Κύπρου από τον Βυζαντινό κορμό. Νικημένος ο Ισαάκιος από τον Άγγλο βασιλιά σύρθηκε δεμένος με χρυσές αλυσί-

δες αιχμάλωτος στη Συρία. Ο Ριχάρδος γρήγορα κατάλαβε πόσο δύσκολος ήταν ο έλεγχος της Κύπρου· έτσι την πούλησε πρώτα στους Ναΐτες ιππότες κι όταν και αυτοί μετάβισαν στον πρώην βασιλέα της Ιερουσαλήμ Γουίδο Λουζινιάν. Η βασιλεία του οίκου των Λουζινιανών στην Κύπρο έμελλε να είναι μακρόχρονη. Έζησαν και βασιλεύσαν στο νησί τρεις ολόκληρους αιώνες από το 1192-1489. Από εκεί παρακολούθησαν και θρήνησαν στα 1291 την απώλεια των τελευταίων κτήσεων του βασιλείου της Ιερουσαλήμ και έκαναν την Αμμόχωστο σύμβολο του χαμένου βασιλείου. Η Κύπρος στάθηκε η σκηνή κι ο χώρος των αντιζηλιών και των ενδοοικογενειακών τους διαφορών. Οι έριτες του

-ρήγα της Ανατολής και βασιλιά της Δύσης» Πέτρου Α' Λουζινιάν με την Τζουάνα Λαλεμά έγιναν το δημοτικό τραγούδι της Αροδαφνούσας κι οι παραδόσεις για τη «Ρήγαινα» συνδέθηκαν με αρχαίους ναούς, μεσαιωνικά κάστρα κι εκκλησίες σ' ολόκληρη την Κύπρο. Τα Κυπριακά Ελληνικά όπως είχαν παραμορφωθεί την εποχή εκείνη γίνονται η κύρια γλώσσα των πιο πολλών απ' αυτούς και βαθμιαία παρατηρείται ταύτιση της άρχουσας τάξης με την «γλυκεία χώρα». Στην εποχή των Λουζινιανών η Κύπρος εξελίσσεται σε σπουδαίο εμπορικό κέντρο ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση. Από τα Κυπριακά λιμάνια και κυρίως την Αμμόχωστο περνούν τα εξωτικά προϊόντα της Ανα-

2. Παράσταση αγγείου συλλογής Α. Σεβέρη. Πρώμος εγχάρκτος τύπος εμπλουτισμένος με καφέ χρώμα. 13ος αι.

3. Παράσταση αγγείου του Μουσείου Μπενάκη. Πρώμος εγχάρκτος τύπος εμπλουτισμένος με πράσινο και καφερίτρινο χρώμα. 13ος αι.

τολής για τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης και αντίστροφα. Παράλληλα αναπτύσσεται η εγχώρια παραγωγή και ακμάζει μια αξιόλογη ντόπια βιοτεχνία. Τα κρασιά της Κύπρου είναι εξακουστά, η ζάχαρη της από τις καλύτερες της τότε αγοράς, τα φραγιά της ζηλευτά και τα κεντημάτα της περιήχτητα. Στις παραλιακές πόλεις είναι εγκατεστημένοι έμποροι Συριανοί, Γενουάτες, Βενετιανοί και Καταλανοί με πλούτη απίστευτα διηγούνται πως όταν κάποιος απ' αυτούς έτυχε να φιλοξενήσει κάποτε τον Ρήγα, Ξυλαλή έκανε για βέρμανση και με την λάμψη πολυτίμων πετρωδιών φώτιζε την αίθουσα.

Αυτού του κόσμου του Κυπριακού μεσαίωνα κάποιες σκηνές, σκιαγραφούν παραστάσεις σε σύγχρονα εφραυλωμένα αγγεία. Αγγείο που βρίσκεται στη συλλογή του Ιδρύματος Πιερίδη στη Λάρνακα παριστάνει «κυνηγό γερακάρη» ανάμεσα στα κυνηγετικά του όρνεα (εικ. 1). Το κυνήγι με τη βοήθεια γερακιών και γενοικά με κυνηγετικά πουλιά ήταν πολύ διαδεδομένο κατά τον μεσαίωνα. Ειδικά θιβλία τα ιερακοσόφια ή ορνεοσόφια έδιναν συμβουλές για την εξημέρωσή τους και γιατροσόφια για τις διάφορες αρρώστιές τους, γιατί τα όρνεα είναι παρά τη γενική αντίληψη πολύ ευαίσθητα.

Στη μεσαιωνική Κύπρο το κυνήγι με τη βοήθεια αρπακτικών πουλιών και αγαπητό ήταν και πολύ διαδεδομένο όπως φαίνεται από τις πληροφορίες των περιηγητών. Από αυτούς μαθαίνουμε πως οι ευγενείς και οι αυλικό σύμφωνα ο καθένας με τα πλούτη και το θιός του διατηρούσε αριθμό ορνέων και ανάλογους εκπαιδευτές, «γερακάρηδες» όπως τους ονόμαζε ο Μαχαίρας.

Ακόμα κι οι Ασσιζες, οι μεσαιωνικοί νόμοι της Κύπρου, περιέχουν ειδικές διατάξεις για την προστασία των

ορνέων. Η παράσταση του αγγείου του Ιδρύματος Πιερίδη εικονογραφεί τις πληροφορίες αυτές δίνοντας μάλιστα και μερικές λεπτομέρειες όπως οι μάντες που φαίνονται δεμένοι στα πόδια του γερακιού, το οποίο ο κυνηγός κρατεί στο απλωμένο δεξί του χέρι. Με τους μάντες αυτούς κρατούσαν δεμένα τα όρνεα πριν τα ρίξουν ενάντια στο θήραμα. Χορευτική σκηνή απεικονίζει αγγείο της συλλογής Α. Σεβέρη (εικ. 2). Γυναικεία φιγούρα έχει μαζεμένα τα μαλλιά και φορεί μακρύ πτυχωτό χιτώνα. Η ελαφριά κλίση του κεφαλιού προς τα αριστερά, η κίνηση των χεριών και το άνοιγμα της φούστας στο κάτω μέρος αποδίδουν την χορευτική κίνηση. Τον ρυθμό του χο-

ρού δίνει είδος μουσικών οργάνων που κρατεί στα απλωμένα χέρια. Αν και έχουν μορφή αρχαίας λύρας δεν φαίνεται να μπορούν να ταυτιστούν μαζί της - ο τρόπος που τα κρατεί και η έλλειψη χορδών στην απότυπωση εμποδίζουν μια τέτοια ερμηνεία. Μοιάζουν πιο πολύ με «σιστρα», είδος ντεφιού που το ρυθμικό κούνημα τους άφηνε ανάλογο ήχο για τη συνοδεία του χορού.

Στον ίδιο κόσμο κινείται και το γνωστό αγγείο του Μουσείου Μπενάκη που ανήκει σε Κυπριακό εργαστήριο (εικ. 3). Παριστάνει επίσης χορευτική σκηνή αλλά με διαφορετικά μουσικά όργανα. Στα δύο χέρια που απλώνονται προς τα δεξιά κρατεί είδος κροτάλων. Πρόκειται μάλλον για τα «βυζαντινά «φεγγία», τα οποία σύμφωνα με τις περιγραφές των κειμένων είχαν μορφή σελήνης.

Τα τρία αγγεία τοποθετημένα χρονικά στην αρχή της Φραγκοκρατίας διατηρούν εμφανή τα στοιχεία της κοινής βυζαντινής κεραμεικής και οι παραστάσεις τους συγγενεύουν με παραστάσεις αγγείων με χορευτικές και πολεμιστές που έχουν συσχετισθεί με τα ακριτικά τραγούδια. Στα χρόνια που ακολουθούν, στα Κυπριακά αγγεία είναι φανερή η επίδραση του σταυροφορικού κόσμου που διαμορφώνει ένα ιδιαίτερο τοπικό χαρακτήρα.

Κούπα της συλλογής του Ιδρύματος Πιερίδη φέρει χαριτωμένη παράσταση νεαρής κόρης (εικ. 4) φορέμα πολύ μακρύ φόρεμα - φαρδύ εμποτιστό ζωνάρι σφίγγει τη μέση και πλα-

4. Αγγείο της συλλογής Ιδρύματος Πιερίδη. Εγχάρκτος τύπος με καφερίτρινο και πράσινο χρώμα. 14ος αι.

5. Παράσταση αγγείου της συλλογής Χρ. Λοϊζίδη. Εγχάρακτος τύπος με καφεκίτρινο και πράσινο χρώμα. 14ος αι.

τιά πλούσια διακοσμημένη ταϊνιά στολίζει το μπροστινό μέρος του φορέματος σ' όλο του το ύψος. Μήπως στη μορφή της ενδυμασίας αυτής πρέπει να δούμε την «cīriāna», είδος φορέματος για το οποίο υπάρχουν υπόνοιες πως η μόδα του διαδόθηκε από την Κύπρο στις αulές της Δυτικής Ευρώπης;

Η νεαρή αρχόντισσα έχει στο κεφάλι μακρύ πέπλο από ύφανμα κεντητό ή υφαντό όπως η διαγρoμoση υποδηλώνει. Σύμφωνα με πληροφορίες περιηγητών το μακρύ πέπλο ήταν στοιχείο της Κυπριακής ενδυμασίας κυρίως της περιoχής της Αμμοχώστου. Καθιερωθήκε μετά την πτώση της Άκκρας το 1291 σαν ένδειξη πένθους για την απώλειά της. Η συν-

ήθεια αυτή κράτησε για πολλά χρόνια αφού εσχάστηκε ίσως ο συμβολισμός και αφού εγκαταλείφθηκε το αρχικό πένθιμο μαύρο χρώμα. Στο αριστερό χέρι κρατεί αντικείμενο που μάλλον αποδίδει «χειρομάκρο» κρατημένο με χάρη ώστε να φαίνεται η κεντημένη παρυφή του. Στον κόμπο της παράστασης παρατηρούμε απλοποιημένο οικόσημο, σίγουρα μια αναφορά σε κάποια παρωχημένη ευγενική καταγωγή.

Αγγείο που θρiσκοτόταν μέχρι την εισβολή του 1974 στην πλούσια συλλογή του Χρ. Λοϊζίδη στη Μόρφου της Βόρειας Κύπρου, παριστάνει σιδερόφρακτο ιππότη με σπαθί και τριγωνική ασπίδα έτοιμο να πολεμήσει τους «άθεους αγαρηνούς» ή ν' αγωνιστεί με την ίδια ανδρεία για την καρδιά κάποιας όμορφης κυράς (εικ. 5).

Πινάκιο που βρέθηκε στο φρούριο της Καντάρας, το πιο ανατολικό από τα κάστρα της οροσειράς του Πενταδάκτυλου, ανήκει σε ομάδα αγγείων που πρέπει να συσχετισθούν με τον γάμο και τα γαμήλια έθιμα (εικ. 6). Τα αγγεία αυτά απεικονίζουν ζευγάρια σφικτά αγκαλιασμένoν.

Άντρας και γυναίκα ακουμπούν μάγουλο με μάγουλο, έχουν ενιαίο το στέρνο και είναι πλούσια ντυμένοι. Η ανδρική μορφή φορεί ένδυμα κοντό ως τα γόνατα και κατά κανόνα κραδαινει φοβερό και πελωρίων διαστάσεων σπαθί. Η γυναίκα μορφή είναι ντυμένη με μακρύ ως τα πόδια φόρεμα και στο κεφάλι έχει τον μακρύ και πλουμιστό πέπλο που είδαμε και στο παραπάνω αγγείο. Οι παρα-

στάσεις αυτές εμπλοτίζονται συνήθως με φυτικά και ανθηκά θέματα που απλώνονται γύρω από τις μορφές.

Τα πήλινα μεσαιωνικά αγγεία της Κύπρου προορισμένα για απλές καθημερινές ανάγκες αποπνύουν μια χαρούμενη διάθεση. Καθ'όθωναν με ταπεινά υλικά όπως ο πηλός και το γυαλί από μόνυδθο να προσφέρουν μια ψευδαίσθηση πολυτέλειας στους κατόχους τους, ενώ καταφέρουν να μεταφέρουν εμάς στο γοητευτικό κόσμο του μεσαιωνικού παραμυθιού.

Βιβλιογραφία

1. C. Kyrris, *History of Cyprus*, Nicosia 1985.
2. Λεόντιος Μαχαίρας, έκδ. R.M. Dawkins, Οξφόρδη 1932.
3. Ασιζάι του βασιλείου των Ιεροσολύμων και του Κύπρου, έκδ. Κ. Σάβα, Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη Στ' Βενετία - Παρίσι 1877 σ. 200-202.
4. J. du Plat-Taylor - A.H.S. Megaw, *Cypriot medieval glazed pottery. Notes for a preliminary classification. Report of the Department of Antiquities Cyprus, 1937-1939*, σ. 1-13, πιν. I-XI.
5. A.I. Dikiopoulou - A.H.S. Megaw, *Early glazed pottery from Polis. Report of the Department of Antiquities Cyprus 1940-1948*, σ. 77-93, πιν. VII-IX.
6. Δ. Παναγιώδης - Μπακιρτζή, Η ταυτότητα ενός Αγγείου στο Μουσείο Μπενάκη, Report of the Department of Antiquities Cyprus 1984 σ. 351-353, πιν. LXXIX.
7. Β. Καραγιώργης, Αρχαία Κυπριακή Τέχνη στο Μουσείο του Ιδρυάματος Περιέδη, Λάρνακα, 1985.

6. Αγγείο από το Κάστρο της Καντάρας. Εγχάρακτος τύπος με καφεκίτρινο και πράσινο χρώμα. 14ος αι.

The Mediaeval Cyprus as Manifested in the Representations of Glazed Pottery

D. Papanikola - Bakirtzi

The glazed Mediaeval pottery of Cyprus is a special chapter in the study of Byzantine pottery. They share common roots and many similarities; however, the Mediaeval pottery of the island exhibits local characteristics, one of the impacts of the Crusades on the history of Cyprus. Several representations on Mediaeval glazed pottery supply concrete information as regards the attire, customs and habits of this age and succeed, through their naive and charming way, to transfer us to the fascinating world of the Cypriot Middle-Ages.